

DIALECTOLOGIA SINUOSA

Antoni M. Badia i Margarit
Institut d'Estudis Catalans

1. PRELUDI

De bell antuvi, el meu agraïment més sentit i més pregon a vosaltres, que avui us declareu formalment «amics meus» en aquesta associació que s'apuntala en tants lligams que refermen les nostres relacions. Per la meva part, faig vots perquè l'amistat que us uneix a mi sigui també la que us uneixi els uns als altres, i tots plegats puguem tirar endavant la nostra feina, cadascú la seva, sota el signe que ha cohesionat, generacions fa, la que jo anomeno *Romania amica*. Sovint he dit que, malgrat que no em plaguin els homenatges, mai no he tingut coratge per a refusar els que sorgien del món acadèmic, que me'n garantia l'autenticitat i la sinceritat. Ara heu assolit de fer realitat un niu d'amistat humana i de companyonia professional. Us en regracio de cor i us asseguro que el grup de persones que us hi heu congregat serà per a mi un confort indestructible en els anys que em quedin de vida. I el deixaré amb l'esperança que allò que heu ordit pensant en mi sabreu continuar-ho en benefici del que tots us deveu els uns als altres.

Sembla que teniu el propòsit que jo cada any esculli el tema de la jornada i que l'extregui entre els que m'han cridat l'atenció en la meva llarga peregrinació a la cerca de la veritat (una ruta tan seductora i encisera com incerta i arriscada). Si és així, confesso que tenim feina assegurada per molt de temps. Manta vegada m'he definit com un tastaolletes, paraula que el DIEC defineix com la 'persona que comença moltes coses i no en segueix cap'. Dit amb franquesa, potser no sóc l'exemple ideal per a fer entendre a algú el significat precís del mot, car, si n'he començades moltes, de coses, no he deixat d'acabar-ne unes quantes, més o menys encertadament. Tanmateix, ja veig que, gràcies a la vostra amable insistència anual, així en reprendré, n'arrodoniré o n'acabaré alguna més. I tots contents.

Ara bé, el meu papalloneig no deixa de tenir una cara delicada, si més no per a mi. I amb això passo ja al tema d'aquesta jornada d'avui. El dialectòleg intermitent que sóc jo avui fa una constatació que no deixa d'inquietar-lo: sempre que he fet els meus primers tempteigs en camps diferents del meu en les ciències del llenguatge, jo deixava d'exercir com a dialectòleg, i així em passaven per alt l'augment d'informacions recollides i les conquestes de mètode que, petites o grans, de detall o fonamentals, s'anaven apuntant els meus companys dialectòlegs d'una peça. Resultat: a l'hora suprema de passar comptes (una hora que ja està a punt d'encalçar-me), *a*) d'una banda, només podré presentar aportacions esparses que no signifiquen gaire (bé que sovint —ho reconec— continguin interpretacions després reconegudes) i *b*) de l'altra, això sí, una colla de plans i orientacions adreçats als qui un dia constituïrien (i avui ja constitueixen) una veritable «escola catalana de dialectologia» i al seu prestigiós creador i director.

Permeteu-me, encara, una darrera remarca prèvia. Heu vist que aquesta jornada està orientada preferentment vers el futur de la dialectologia. I és d'esperar que ningú no se n'anirà defraudat. Jo, però, dissonaré, en aquest aspecte primordial, dels treballs i del clima que hi són previstos. Lligat inexorablement al passat, faré un relat crític dels contactes que he tingut amb la dialectologia, els quals, si en rigor s'enceten per a mi en els primers anys quaranta del segle passat, de fet remunten fins als començos de la centúria, amb l'espectacular aparició de Jules Gilliéron. Penso en romanistes de qui vaig sentir parlar o de qui he llegit sobre el genial autor de l'*Atlas linguistique de la France*, perquè havien escoltat les seves famoses i truculentes conferències fetes, a partir de 1910, a l'École Pratique de Hautes Études, de París. Per tant, d'una manera o altra, avui pesa damunt nostre tot un segle de dialectologia romànica. I quan, cap a la fi del meu discurs d'avui, miraré vers el futur, temo que també aleshores dissonaré del parer de molts dels qui m'escolteu (que potser em titllareu de poc lleial a la dialectologia).

2. COM M'INTRODUEIXO EN LA DIALECTOLOGIA I EN LA GEOGRAFIA LINGÜÍSTICA

A començos dels remots anys quaranta, la nostra penible formació universitària de romanística es feia en un camp de fertilitat escarrassida, en el qual, si brotaven plantes d'aparença vària, en realitat totes pertanyien a l'espècie *menendezpidalanis*, que aleshores copava el mercat. Els fruits que llevava el camp eren bons, però tots obeïen a un únic model, que aleshores encara no anomenàvem «lingüística diacrònica». Els prototipus del camp eren la *Gramática histórica española* del mestre Ramón Menéndez Pidal i, provincent

d'un espai de conreu més selecte, els *Orígenes del español* del mateix autor, apte sobretot per als qui volien lliurar-se de ple a la carrera universitària. Per si algú somriu de sentir el que dic, m'apresso a respondre-li que no és cap broma. Penseu que aquests dos llibres (i certament, diguem-ho tot, unes quantes cosetes més, algunes ben remarcables) bastaven per a obtenir una càtedra universitària.

Els dos llibres esmentats de Menéndez Pidal, que aviat vaig conèixer a fons, mesclaven un aplec de matèries, en rigor indestriables, però que sovint, i avui encara, en la compartimentació administrativa dels ensenyaments hom ha separat en disciplines diferents, com són la gramàtica històrica, la dialectologia i la història de la llengua. No serà presumptuós de dir que jo vaig assimilar les matèries al·ludides en el conjunt de l'evolució de les llengües romàniques, especialment el castellà (la llengua que n'era el centre objectiu d'atenció) i el català (l'aplicació personal que en fèiem, baldament tot, al voltant nostre, ens suggerís que la tal llengua no existia). No per fer-me l'interessant respecte als continguts de la jornada d'avui, sinó per fidelitat a la història personal, reconec que vaig retenir, amb un interès que no sabia justificar, les al·lusions als parlars dialectals. I dient això, insisteixo que tant m'atreien els dialectes antics (que devien amagar la clau d'evolucions posteriors) com els moderns (que ens en mostren el resultat actual). Em permeto de presentar-ne alguns exemples. Pel que fa a aquells, l'esplèndid panorama lingüístic peninsular del segle XI segons Menéndez Pidal, que, si em seduï durant anys, jo mateix, arribat a una etapa de major reflexió, no deixaria de criticar, o l'enigmàtica llengua dels documents de la Seu d'Urgell de Pere Pujol, que em brindava més dificultats que possibilitats. Quant als parlars moderns, citaré les dues modalitats de l'andalús, que un dia il·luminaria Manuel Alvar, o les diferències entre el català oriental i el català occidental, tan innòcues en aparença com significatives en realitat, i que un dia m'inspirarien una teoria que portaria cua. Un bon nombre d'estudiants d'aquells anys quaranta ens sentíem interpellats per molts buits que marcaven l'estudi de la llengua i que ens reptaven a fer-los desaparèixer.¹

1. No oblidaré mai la impressió que em produí de llegir (en paraules de Menéndez Pidal) que «deseo que alguien estudie el dialecto de Énguera [a la Canal de Navarrés, en terra valenciana de parla castellana] con la amplitud y competencia que fue estudiado el dialecto extremeño por A. M. Espinosa, hijo, *Arcasmos dialectales. La conservación de s y z sonoras en Cáceres y Salamanca*, 1935 (anejo XIX de la RFE)». Així s'expressava el mestre en una nota a peu de pàgina de la seva citada *Gramàtica històrica*, p. 115-116. Confesso que, en aquells primers anys de la carrera, jo tenia una idea molt vaga sobre qui era Sanchis Guarner (que era qui, en tot cas, podia sentir-se destinat a tal recerca). Tant m'impressionà, que amb tota la ingenuïtat del món vaig escriure una carta al mateix Menéndez Pidal. El meu pare, que aleshores, per raons professio-

L'atracció que l'estudiant que jo era sentia per la dialectologia no s'acabava amb Menéndez Pidal. També hi havia una dialectologia catalana. No debades la llengua catalana era la que m'havia impellit a cursar filologia romànica. Em vaig engrescar amb el *Bolletí del Diccionari* de mossèn Alcover i les seves *eixides filològiques*, una veritable crida a treballar amb generositat. També vaig empassar-me els articles que Antoni Griera havia reunit en la seva *Contribució a una dialectologia catalana* (1921), però la barreja de dades i la manca de síntesi me'ls feia de digestió difícil.² Per fortuna, sense trigar vaig anar descobrint més bibliografia lingüística referida al català. No era molt abundosa, però es movia dins el període de prop d'un quart de segle que separava *Die Mundart von Alacant* de Pere Barnils (1913) i *El parlar de Cardós i Vallferrera* de Joan Coromines (1935), d'altra banda, ben deslligats, l'un de l'altre, per la concepció, el medi escollit, el mètode, l'anàlítica. Això, sense comptar altres treballs que pagaven el just tribut a l'escola de *Wörter und Sachen*, per part de Fritz Krüger, Francesc de B. Moll, Walther Spelbrink i d'altres, que tant miraven al Pirineu com a les Illes. Tot incitava el filòleg novençà a llançar-s'hi. Tanmateix, abans i tot que les meves altres lectures a què estic al·ludint, vaig tenir ocasió de confrontar la tesi de Griera, llegida a la Universitat de Zuric, sota els auspicis de Jakob Jud (*La frontera catalanoaragonesa*, 1914) amb la recensió que li dedicà Menéndez Pidal el 1916 (dins la *Revista de Filología Española*), i puc dir que aquest instructiu examen fou una de les primeres lliçons de metodologia que vaig assimilar.

Encara estudiant, i esperonat per Griera (que ens havia contat que ell i Walther von Wartburg havien anat, junts, a visitar Jules Gilliéron i l'impacte que els produí de fer-ne la coneixença personal), vaig fullejar diversos mapes de l'*Atlas linguistique de la France* (1902-1910). Amb sinceritat diré que m'hi perdia i que no vaig passar d'endevinar l'enorme valor que sens dubte tenia

nals, viatjava molt a Madrid, la hi portà personalment. L'il·lustre destinatari de la meua agosarada lletra somrigué i recomanà al meu pare que em posés en contacte amb Dámaso Alonso. Anys després, en començar de relacionar-me amb Menéndez Pidal, li ho vaig comentar; però, com és natural, ell en tenia un record molt confús. No cal dir que em faltà temps per a adreçar-me a Dámaso Alonso, amb qui vaig entaular un contacte que, el 1943, em permeté de demanar-li que acceptés de dirigir la meua tesi doctoral, comesa que ell acceptà (cf. ací, núm. 3).

2. Antoni Griera (1887-1973), que endebades havia esperat del Ministeri una mena de nomenament de professor extraordinari, s'hagué d'accontentar que la Facultat de Filosofia i Lletres el fes encarregat de curs. La seva tasca com a docent, ja molt marginada en el *cursus studiorum* dels anys quaranta, era mediocre. Quan jo vaig ésser-ne alumne, ens col·locà el seu discurs sobre els orígens romànics de l'euscar, que ens deixà estupefactes, i, quan parlava del català, el que ens en deia era simplement llastimós. En canvi, m'ajudà molt a informar-me dels romanistes del moment (que ell coneixia personalment), bé que sovint, en tractar-los jo mateix més tard, vaig haver de rectificar el concepte que ell tenia d'alguns, perquè no hi era prou objectiu.

aquella obra que a mi em queia de les mans. En canvi, les teories de Gilliéron, emanades de l'atles i les seves elucubracions homonímiques, m'incitaren, no sense reserves, a una tasca que entreveia, però que no sabia en què podria consistir. A la Biblioteca de Catalunya vaig trobar les seves reputades conferències parisenques, a les quals suara feia al·lusió: *Généalogie des mots qui désignent l'abeille* (1913), *Pathologie et thérapeutique verbales* (1915) i *La faillite de l'étymologie phonétique* (1919). Segurament avui se'm farien insuportables, però en aquella època de descobertes m'induien a cavillar i a somniar. Que a certs indrets de la monolítica França diguessin *mouche à miel* com a nom de l'abella era una meravella.

De tot el que he dit fins ací es desprèn que, en acabar la carrera, jo tenia unes quantes idees clares (i esparses) sobre dialectologia, i no per haver-meles retransmeses uns professors que... simplement no existien.

3. APRENTATGE I PRÀCTICA DEL TREBALL DE CAMP

Ara bé, les idees, bé que aprehensibles, són immaterials. En canvi, el llenguatge és so articulat, cosa que el fa tant perceptible com aprehensible. Perdó per aquesta frase així de petulant, que, traduïda al parlar corrent, vol dir que les meves idees clares sobre dialectologia no haurien anat enlloc, si no disposàvem de paraules i de formes dialectals que, escoltades i transcrites, fossin susceptibles d'estudi. Més breu: no es concep un dialectòleg que no hagi fet enquestes *in situ*. La primera lliçó pràctica que en vaig rebre fou capolant i decebedora. Encara en els primers anys quaranta, Antoni Griera organitzà uns cursos d'estiu de filologia, a Ripoll.³ Crec que era en el curs de 1944 i jo, llicenciat d'un any. Ens fou anunciat que hi fariem enquestes amb un informador, que Griera interrogaria, mentre que nosaltres en prendríem notes. Així se'ns presentà un home, tirant a vell, comunicatiu. Encara no havia passat mitja hora d'enquesta, els pocs assistents al curs ja ens dèiem en veu baixa que era «un Fabra disfressat de pagès». Interrompia el discurs de Griera, el contradeia, li retreia que ell tenia un diccionari que no duia el mot en qüestió, etc. Una riota. Però la cosa més greu era que, malgrat la defensa que Griera feia de

3. Els cursos de Ripoll ja tenien història. Se n'havien fet diversos abans de la Guerra Civil espanyola (1936-1939) i els organitzaven mossèn Antoni Griera (Barcelona) i l'*abbé* Joseph Salvat (Tolosa de Llenguadoc). No en puc donar cap informació. Griera els reprengué en els anys quaranta i, a precís d'ell, vaig intervenir-hi alguns estius, primer com a alumne i després com a docent. En l'any de la restauració dels cursos vaig conèixer-hi Salvat. Griera hi féu venir filòlegs de relleu (com Rafael Lapesa el 1946). Després aquests cursos passaren a mans de Marià Bassols (catedràtic de Llatí), qui, de més a més, els traslladà a Puigcerdà, on adquiriren més relleu i on també vaig ésser docent.

la pregunta indirecta, ell mateix, que anava per feina, si aquell bon home trigava a comprendre-la, li feia, per exemple: «D'això que us descriu, no en dieu *els clemàstecs?*» En vaig concloure que jo havia après com *no* s'havien de fer les enquestes. La primera lliçó havia estat un desastre o, si volem, eficaç, molt eficaç, *per negationem*.

Per sort, no havia de passar molt de temps sense que jo hagués de fer seriosament enquestes dialectals. Com m'ha passat en altres avinenteses, també ara vaig haver de basquejar-me'n jo sol l'aprenentatge. Dic «seriosament», perquè hi tindria compromesa la tesi doctoral, i no podia estar per brocs. La meua tesi versava sobre els adverbis pronominals *hi* i *en*: conservats en castellà fins a les acaballes del segle xv i d'ús corrent en català fins als nostres dies (és ara que *hi* i *en* es troben amenaçats de mort i que molta gent ja no els fa servir), ambdós adverbis es mantienien en aragonès, d'on constava que ambdues formes encara estaven en ús a l'alt Pirineu (entre els confins d'Aragó amb Navarra i la Ribagorça) i en una estreta zona vertical de l'Aragó oriental (de Benasc a Montsó), com estintolant-se en el català veí. Vaig preparar un qüestionari d'unes dues dotzenes d'usos d'aquests adverbis i, amb una motxilla a l'esquena, vaig llançar-me a l'aventura. Això s'esdevingué a l'estiu de 1944.⁴ De més a més, com que el transport públic aleshores era molt precari a l'alt Aragó, i preveient que tindria moltes hores buides per a adaptar-m'hi, vaig endur-me el qüestionari de l'*Atlas lingüístic de Catalunya* de Griera (qui feia temps que m'havia autoritzat a copiar-lo i a usar-lo on i com volgués). Retornat sa i estalvi de la proesa aragonesa, la feina feta es descomponia així: a) enquestes a 14 localitats (a sabuda que n'hi comprenia algunes del domini català, a causa del meu itinerari i per a poder fer comparacions), sobre formes

4. La campanya durà del 14 de juliol al 6 d'agost de 1944. Vaig fer enquestes als llocs següents (tots de la província d'Osca): Hecho, Ansó, Biescas, Buesa, Oto, Lavalle, Bielsa, Benasc, Campo, Graus, *Benavarri, *Peralta de la Sal, Fonz i *Sanui (els punts precedits de * pertanyen al domini lingüístic català). A Hecho vaig conèixer Veremundo Méndez Coarasa, autor de poesies costumistes en *cheso*, algunes d'elles publicades a la *Zeitschrift für Romanische Philologie*, gràcies a Alwin Kuhn. També per tot l'alt Pirineu vaig trobar gent que es recordava de l'«alemany de la mula» (que era Gerhard Rohlf). Tot em sortí bé, malgrat la curosa vigilància de la Guàrdia Civil (érem a l'època del *maquis*, conegut moviment de resistència armada que aleshores refermava, de resultes de l'esfondrament de la França ocupada pels alemanys); davant un eventual control de seguretat, jo sempre podia exhibir un paper de la Facultat de Filosofia i Lletres barcelonina, que acreditava la meua filiació universitària i la raó de la meua presència per aquelles terres. No puc oblidar la fatiga física dels meus desplaçaments, amb llargues etapes a peu i amb tot l'equipatge a l'esquena. Se n'endugué la palma la caminada que vaig fer, en un sol dia, de Bielsa a Benasc, la qual incloïa de travessar el Puerto de Sahún (o coll de Saünc), de 1.989 metres. Fa pocs anys vaig pujar-hi en cotxe partint de Benasc (per una carretera que fa seixanta anys no existia) i, veient a banda i banda l'accidentat panorama muntanyenc, em feia creus que ho hagués pogut portar a cap en una sola jornada.

i usos dels derivats de *ibi* i *inde* (el material així recollit bastà de sobres per a redactar el capítol pertinent de la tesi), i *b*) una collita no insignificant de dades de lexicografia i de morfologia aragoneses (no a totes les localitats dites ni, entre les que vaig visitar, arreu amb la mateixa durada de treball, que sempre depenia dels horaris dels autobusos de línia). Aquestes dades quedaren reflectides en un article sobre formes gramaticals (1947) i un llibre de vocabulari (1948). Tanmateix, si em deixeu parlar amb sinceritat, diré que el fruit més gustós i més gratificant de la meva excursió dialectològica de 1944 foren els contactes humans que s'estableixen de bona hora entre la persona que fa l'enquesta i la que li forneix la informació. És una situació que, per més que es repeteixi en enquestes successives, sempre presenta aspectes nous i estimulants. Aquell estiu jo hauria afirmat que la meua vida de recerca giraria preferentment entorn d'aquesta dialectologia que acabava de tastar i d'assaborir. Quin contrast amb la realitat que se m'imposaria, que jo mateix m'imposaria! Avui comprendreu el títol d'aquesta conferència. Si ja no l'heu endevinat abans de venir.

Entre 1943 i 1945 vaig fer abundosos viatges breus a Madrid, amb el fi de tenir canvis d'impressions amb Dámaso Alonso, director de la meua tesi. Com és natural, allí vaig entaular relacions amicals amb professors i amb companys que compartien amb mi la situació d'obrir-se camí en la carrera universitària (a desgrat que tots ens miréssim una mica de reüll, car cadascú recelava de veure en els altres uns possibles competidors a les oposicions a càtedra). I bé, en una gran majoria, llurs tesis eren monografies dialectals. El model inductor llunyà era *El habla de Cespedosa de Tormes*, de Pedro Sánchez Sevilla (1928), i el patró més immediat, *El habla de Mérida y sus cercanías*, d'Alonso Zamora Vicente (1943), amb qui, d'altra banda, ens creuàvem cada dos per tres pels passadissos i les escales del Consejo Superior de Investigaciones Científicas (seu del Centro de Estudios Históricos fins al 1939). Exagerant, diré que filòlegs i lingüistes es revestien de dialectòlegs per a fer la tesi sobre el parlar de la contrada nadiua o freqüentada. No en donaré noms, perquè la llista es faria molt llarga. Sí que en diré un, de nom: el meu. Ja en el meu pas per Aragó el 1944 m'havia cridat l'atenció la singularitat del parlar de Bielsa, que, de més a més, era objecte d'una adhesió ferma per part dels comarcans. El 1947 se'm presentà l'ocasió de demorar-hi amb més calma (de la fi de juliol a començos d'agost) i vaig fer-hi una enquesta força completa.⁵ De fet era una conversa lliure, basada més o menys en el qüestionari de Griera,

5. Lluís Solé Sabarís, director de l'Institut d'Estudis Pirinencs del CSIC, que coneixia la meua excursió dialectal de 1944 i com m'havia interessat el parlar de Bielsa, m'oferí un ajut de la institució per a dur-hi a terme una enquesta dialectal monogràfica. La vaig realitzar entre juliol i agost de 1947.

amb un grup de belsetans, capitanejats per la «tia Roseta» (una dona que s'acostava molt a l'«informant ideal», amb qui treballarien un dia Manuel Alvar i el seu equip de l'atles d'Aragó, de resultes de les informacions que jo en forniria al meu llibre). Aquest, *El habla del Valle de Bielsa*, guardonat amb el Premi Antonio de Nebrija (1948), aparegué el 1950.⁶ Amb aquesta publicació i amb les activitats relacionades a la nota 6 es cloïa l'etapa que podríem anomenar «aragonesa» en el meu aprenentatge i en les meves pràctiques de dialectòleg.

4. EL NOU ATLES LINGÜÍSTIC DEL DOMINI CATALÀ

Amb el projectat *Atles català* canviaria el meu escenari, però no canviarien els objectius ni la satisfacció humana per les enquestes. Quant als mètodes, tant la preparació com la realització de l'obra ens en farien innovadors. Però comencem pel començament. Existia l'*Atlas lingüístic de Catalunya* (ALC) d'Antoni Griera,⁷ una obra sobre la qual planaven dubtes greus i crítiques franques, des de tots els angles. Amb la meua dèria de salvar el que es pugui de les coses discutides, jo hi havia acudit en diverses ocasions per a consultes concretes. La primera vegada fou justament per indicació de Ramon Aramon (qui, d'altra banda, no deixava d'ésser un dels detractors de l'atles). Era en el curs de filologia catalana que ell professava als clandestins Estudis Universitaris Catalans (com a complement d'allò que no trobàvem a la universitat). Aramon m'hi encarregà un treball de curs sobre el mapa 184 —*L'aviram*— de

6. Vid. «Bibliografia». De l'enquesta i del llibre em quedà una enyorança i una simpatia per Bielsa, que avui encara dura dins meu (i a casa meua he rebut belsetans i n'he rebudes lletres). Amb tot, no hi he tornat mai més. Entre 1944 i 1954 vaig encetar i mantenir fructíferes relacions amb romanistes coneguts dels parlars del Pirineu, gràcies als Congressos d'Estudis Pirinencs (Sant Sebastià, 1950; Luchon-Pau, 1954), als congressos de romanística i altres ocasions (reunions, cursos, conferències, etc.). Penso, entre d'altres, en Jean Séguy, W. D. Elcock, Alwin Kuhn, Gerhard Rohlfs. Molts anys després, em commogué que Brian Mott em demanés de prologar la seva tesi doctoral, que versava sobre el parlar de Gistaín, a la vall de Gistau. Era un paratge que jo havia creuat, a l'hora de dinar, el dia de la meua llarga travessia de Bielsa a Benasc (cf. nota 4 i «Bibliografia»).

7. Vid. «Bibliografia». L'ALC ronsegà durant anys, de resultes que l'IEC en retirà la partida pressupostària (no per raons personals, sinó tècniques). S'hi afegí que, arran de la revolta de 1936, Griera perdé el manuscrit de la segona meitat de l'original. Sense descoratjar-se, acabada la Guerra Civil (1936-1939) féu repetir, per obra d'altri, les enquestes que mancaven i així l'atles pogué ésser publicat totalment. Ara bé, ja en els mateixos anys vint havia començat la pluja de crítiques a l'atles. No era rar que els qui en feien una recensió, després de subratllar-ne el conjunt (un atles lingüístic sempre colpeja per les dimensions i per la munió de dades aplegades), subratlessin els defectes i els errors que ells hi trobaven pel que feia a la part (geogràfica) que coneixien bé. I els qui no eren especialistes, feta la presentació del conjunt, no deixaven de donar per bona l'obra, à *cause du loïn*, com digué mant romanista.

l'ALC (entorn de mots com *aviram*, [*a]feram*, *polalla*, *gallinam*, *volatam*, etc.). El vaig fer tan bé com em fou possible, i em vaig quedar amb les ganes de reprendre el tema amb dades noves i més fidedignes.

Una segona consulta vaig fer a l'ALC, ara duta a terme *motu proprio*. En aquesta avinentesa era amb el fi d'elaborar un article sobre els mots *alcalde*, *batll[li]e* i sinònims, que aparegué a l'homenatge a Josep M. Millàs i Vallicrosa (1954). Per la natura simple del concepte objecte de la pregunta, reconec que aquest mapa no feia patir i estic convençut que els materials fornits no em feren quedar malament. Ben mirat, però, noves consultes a l'atles (amb vista a conferències i altres comeses) aviat em palesaren que treballar amb els mapes de Griera volia dir estar sempre amb l'ai al cor en un camp que no era gens de fiar. Per tant, malgrat les meves bones intencions, vaig haver de retre'm a l'evidència: l'ALC era mal concebut, mal preparat i mal realitzat. Pel fet de no disposar d'altres fonts d'informació, encara vaig recórrer-hi l'any 1975, per a constatar que la propagació, en els parlars del Principat, de *patata* i *mongeta* (en menyscapte de *trumfa* i *fesol*, respectivament) es feia evident en comparar les dades de cap a 1920 (ALC) amb les de prop de mig segle més tard (1960-1970) (ALDC). El procés d'anivellament del vocabulari era ben manifest, com ho era que la substitució es feia a favor de les solucions barcelonines, empeses, doncs, pel centre de poder (polític, demogràfic, econòmic, comercial, cultural, de vies de comunicació, etc.). Aquesta fou l'última vegada que vaig obrir l'atles de Griera.

El judici negatiu sobre l'ALC a què per fi vaig arribar no era exclusivament meu, ans al contrari: era compartit (i superat) per tots els qui s'havien format al meu entorn, començant per Germà Colón. Més, encara: nosaltres, que aleshores (per raons d'edat i professionals) pesàvem poc en una qüestió com aquesta, sabíem què n'opinaven persones de l'ofici que fruien de prestigi indiscutit (com Francesc de B. Moll, Joan Coromines, Ramon Aramon, Manuel Sanchis Guarner). D'ací que aviat Colón i jo mateix comencéssim d'acaronar el propòsit d'omplir el greu buit que s'havia produït amb el fracàs de l'únic atlas lingüístic de tot el domini. Hi donàvem voltes, debatíem aspectes de mètode. Així estàvem, quan Colón se n'anà a Lovaina, on passà el curs 1951-1952. El seu tutor era justament Sever Pop, dialectòleg que havia col·laborat a l'atles de Romania. Mentrestant, Colón i jo ens escrivíem sobre el que un dia seria el nou atlas català, fins que, un xic impellits per Pop, n'anunciàrem formalment el projecte i una «orientació metodològica» en un article breu, que sortí a la revista *Orbis* (vol. 1, 1952, Lovaina). Els daus ja estaven tirats. Ens posàrem mans a l'obra i, al Congrés de Romanística de Barcelona (1953), tots dos presentàrem una comunicació, on glossàvem i divulgàvem la dita orientació metodològica i precisàvem els objectius i els procediments de l'empresa.

Anunciat el projecte, calia aprofundir-lo i, al mateix temps, adaptar-nos a certes modificacions que es produïen en l'equip que aspirava a fer realitat el projecte. D'una banda, el 1954 Germà Colón s'establí a Basilea, on transcorria tota la seva vida docent i acadèmica. Ell no trencà mai la seva relació amb Barcelona i, pel que fa a l'atles, hi continuàrem en estret contacte en els delicats primers anys, durant els quals convenia decidir certes qüestions que determinarien la sort de l'aventura i fer enquestes de prova per a la fixació definitiva del qüestionari. I bé, en tots dos aspectes, Colón estava al costat nostre. D'altra banda, l'equip s'enriquí amb la incorporació de Joan Veny, que hauria de tornar-se l'«home de l'atles», en el sentit que ell és qui l'ha fet i que, sense ell, l'atles no existiria. Llicenciat el 1954, i ja ben conegut aleshores a la Facultat per la seva excel·lent preparació, no s'ho féu dir dues vegades i es llançà amb ardor a la tasca. No oblidaré mai la llarga temporada que consumírem Veny i jo en la confecció del qüestionari. Era el 1957. Ens reuníem pràcticament cada dia un parell d'hores a casa meua i seleccionàvem i formulàvem les preguntes. De mi puc dir que hi vaig aprendre molt de lexicografia catalana, i m'atreveixo a dir que Joan Veny també. Ambdós publicàrem el *Qüestionari* l'any 1965.⁸ La incorporació de Joan Veny no fou sola. També se'ns presentà Manuel Companys, recomanat pel seu mestre Jean Séguy, de la Universitat de Tolosa de Llenguadoc, on elaboraven l'atles lingüístic de Gascunya. L'entrada de Companys trasbalsà el nostre petit món, amb l'enardida defensa que ens hi féu, de reduir *tot* el treball de camp al seu enregistrament al magnetòfon. Tota la informació (preguntes, respostes, textos espontanis) restaria així emmagatzemada dins l'aparell i les transcripcions es farien després (quan ens fos més còmode), a la universitat (o al lloc que convingués). L'autenticitat estava garantida. Ells acabaven d'aplicar aquest mètode al volum IV de l'atles gascó i ara es penedien de no haver-ho fet des del primer. Nosaltres jutjàvem molt important la presència activa de l'explorador a l'enquesta, i la seva transcripció (de sons, mots, formes i frases) era el que ens en garantia l'autenticitat. Després de dies de dubtes i vacil·lacions, ens inclinàrem (i jo el primer) a fer ús del magnetòfon sense renunciar, emperò, a la transcripció manual immediata a càrrec de l'enquestador.⁹ La situació de compromís entre les dues grans alternatives (enquesta viscuda o enquesta enregistrada) quedà reflectida en la comunicació

8. *Vid.* «Bibliografia». Quan n'aparegué la segona edició (1993), evidentment preparada per Joan Veny i Lúdia Pons, vaig sentir la vergonya que, per fidelitat, ells no n'haguessin esborrat el meu nom, cosa que continuava fent-me'n formalment coautor.

9. No solament no ens penedírem mai de no renunciar a l'enquesta personal *sur place*, sinó que, temps després, en revisar els materials aplegats per a preparar-ne els mapes, resultà que hi mancaven certes respostes (o les respostes de què hom disposava presentaven llacunes o dubtes) en algunes enquestes que només havien estat fetes amb el magnetòfon. Calgué que alguns exploradors es desplaçassin a diversos indrets amb l'únic fi d'omplir buits o esvaïr dubtes.

que Badia, Colón, Companys i Veny presentàrem al Congrés de Romanística de Lisboa, el 1959. Tanmateix, aviat ens anàrem convenent que l'enquesta personalitzada és insubstituïble, i d'ací que Joan Veny procedís a fer fer les enquestes suplementàries de què he parlat a la nota 9.

Sembla que ja és arribada l'hora de recordar com ens llançàrem a la peripècia de les enquestes. Hi seré breu, car jo personalment no vaig trigar gaire a passar de l'entusiàstic enrolament a la vergonyosa deserció. Ja teníem el qüestionari. Calent encara, el mateix any 1957 n'assajàrem l'aplicació a Sant Boi de Llobregat, amb el fi de fer-hi eventuais retocs i de precisar les maneres de conduir el diàleg. Hi érem tots quatre. Les coses no podien anar millor i així nosaltres mateixos ens autoatorgàrem una bona qualificació (que seria efectiva després de procedir als canvis suggerits pel mateix simulacre d'enquesta). L'any següent férem una segona prova, ja pràcticament definitiva, a Cervera (Segarra), que ens confirmà el qüestionari i els criteris d'interrogar. A Cervera hi hagué una altra novetat, abans no prevista: la presència de Stanley Martin Sapon, psicòleg nord-americà doblat de dialectòleg, que s'interessava per la nostra empresa.¹⁰ Tot estava a punt. De totes maneres, encara haguérem de lligar caps des de diversos angles (sempre en quedaven de tipus tècnic, però també, i sobretot, organitzatius, personals, pressupostaris, etc.), situació que ens obligà a un nou ajornament de mitja dotzena d'anys. Per fi, Joan Veny i jo férem la primera enquesta a Sant Pere de Ribes (Garraf), del 3 al 5 de juliol de 1964. Tot anà com una seda i, satisfets, tinguérem aquesta enquesta com un signe eloqüent de bon auguri.¹¹ El mateix any 1964 Joan Veny i jo enquestàrem a Cànoves (Vallès Oriental) i a Cervelló (Baix Llobregat) i, el 1966, a Lleida (més ben dit, a Butsènit, a tocar de la capital del Segrià).¹² Ara bé, en un

10. Stanley Martin Sapon havia preparat *A pictorial linguistic interview manual* (PLIM), Columbus, Ohio, 1957. Com diu el títol, es tractava d'una col·lecció de dibuixos senzills, que, en una enquesta dialectològica, havien d'ésser «llegits» per l'informant, a qui es demanava que digués en veu alta què veia en cada dibuix. Per la seva banda, l'explorador no havia de dir-hi res: es limitava a senyalar els detalls del dibuix i a enregistrar les respostes de l'informant. Sapon n'havia fet proves en occità i aleshores estava aplicant-ne el mètode per diversos indrets de Catalunya. A Cervera férem la prova del PLIM, en presència de Sapon. En principi, l'experiència interessava, però aviat haguérem de prescindir-ne, per tal com molts informants d'una certa edat no comprenien o no sabien interpretar els dibuixos.

11. Joan Veny, amb motiu de la presentació del primer volum de l'ALDC (2002), divulgà una anècdota que explicava la satisfacció amb què ell i jo havíem conclòs la primera enquesta de l'atles l'any 1964. Baixant de Sant Pere de Ribes cap a Sitges, li vaig dir quelcom així: «Coratge, Joan, que ja només ens en queden cent noranta-nou!» (en aquell moment estàvem obsedits amb el nombre de dues-centes enquestes que tindria l'obra). La fatiga de la feina feta s'havia tornat il·lusió estimulante.

12. Recordo bé l'enquesta de Butsènit perquè, ultra Veny i jo, hi actuaven dos nous col·laboradors, que s'estrenaven en la tasca d'enquestar. Ah, i també perquè hi fórem obsequiats generosament i reiterada per la família de l'informant, amb unes peces de la celebrada fruita del Segrià.

contrast flagrant i sospitós, mentre Joan Veny treballava de valent pertot arreu, jo, escolat un nou any d'inactivitat geolingüística, el 1967 només vaig ésser capaç de fer una enquesta sencera, ara a la Llosa de la Plana (Plana Baixa).¹³ Afegiu-hi una enquesta parcial que vaig dur a terme a l'Alguer, on vaig passar uns dies el 1975 (i que un dia seria completada per Joan Veny i Jaume Corbera). En pocs mots: el balanç de la meva tasca a l'ALDC es redueix a mitja dotzena d'enquestes fetes per mi.

«En contrast sospitós», dic. La sospita era també pressentiment. I la realitat pressentida es confirmà: gairebé sense adonar-me'n, i sense formular-m'ho mai d'una manera explícita, vaig abandonar l'atles estimat i entranyable, tant pels continguts de l'empresa com per les persones que hi estaven implicades. Acabaré aquest paràgraf, només dient dues coses: *a*) una, que mai ningú no m'ha fet cap retret pel meu capteniment desconcertant (cf. núm. 5) (i és el primer cop que en revelo la meva gratitud), i *b*) l'altra, que allò que alleujava la meva pena immensa era la convicció que l'obra se salvaria per Joan Veny (com així ha estat). Felicitament, l'atles ja existeix (i aviat n'apareixerà el segon volum, el segon dels nou previstos) i la represa dels *Etnotextos* es troba en estat avançat de preparació. *Laus Deo*. Ja em puc morir tranquil.

5. DISPERSIÓ PROFESSIONAL, PREOCUPACIÓ SOCIOLINGÜÍSTICA I COMPROMÍS UNIVERSITARI I CÍVIC

Malgrat que he vingut ací a parlar de la meva dialectologia (i no de la meva «no dialectologia»), honestament em sento obligat a descriure amb brevetat una època de la meva vida que, d'altra banda, ja és prou coneguda (per haver-la fet pública jo mateix en un escrit autobiogràfic).¹⁴ Entorn dels anys seixanta confluïren dins meu uns forts condicionaments, d'aquells que deixen rastre en les persones i que n'alteren maneres de fer i de treballar. Sobretot, cinc: *a*) d'entrada, el xoc violent que el 1939 em representà la irrupció del règim franquista que, als meus vint anys, trastocà la *Weltanschauung* que m'identi-

13. Vaig fer l'enquesta amb dues altres exploradores: la meva filla Montserrat i Lídia Pons i Griera. Tots tres havíem anat a la Llosa en cotxe. Acabada la tasca, les vaig acompanyar a Benifairó de les Valls (Camp de Morvedre), on elles dues havien d'enquestar i d'on prosseguirien vers altres localitats. Les hi vaig deixar amb recança, per tal com s'haurien d'espavilar soles, amb els transports públics i carretejant el famós magnetòfon del qual, per molt útil que fos, encara acusàvem més el pes que la utilitat...

14. En vaig parlar a «Ensayo de autobiografía» (dit també «Autopercepción intelectual de un proceso histórico», pels editors), aparegut dins *Anthropos: Revista de Documentación Científica de la Cultura*, núm. 81, febrer de 1988, Barcelona (Antoni M. Badià i Margarit, *Amor y pasión por una lengua y una cultura*), paràgraf 15: «Un cierto agotamiento», p. 22-23.

ficava amb unes idees (convivència i solidaritat, civisme i diàleg, llibertat i responsabilitat, cultura i catalanitat), les quals així es convertiren en tots els conceptes oposats, i en llengua castellana, un món nou que se'm féu més palès en ingressar a la universitat (quan la ferida encara era oberta); *b*) davant aquesta ignomínia, vaig trobar un bon refugi llançant-me als estudis que se m'hi oferien (d'ací la meua dedicació a ultrança a la lingüística historicista, com ho hauria fet amb una altra especialitat); la qüestió era resistir al clima públic que tot ho envaïa, tot fent quelcom de profit; *c*) la meua innata (i també cultivada) curiositat intel·lectual, que m'atreïa a tastar i a aprofundir nous camps de treball, així que els anava coneixent, malgrat que durant temps trobàvem moltes portes closes (ens mancaven relacions personals exteriors, no disposàvem de bibliografia que sabíem existent, era difícil de viatjar fronteres enllà, etc.); *d*) la defensa de la llengua catalana (amb la qual jo havia nascut, m'havia format, hi pensava, m'hi expressava), que jo veia com patia i es corrompia; era una defensa de la qual, essent jo el docent més antic a la Secció de Romàniques, em sentia principal responsable, i *e*) l'oposició a les estructures socials i polítiques en vigor, que esbalaiïen els estudiants (quan aquests ja eren de generacions que no havien viscut la Guerra Civil i no comprenien la duresa de la dictadura). Jo estava confabulat amb altres companys professors i tots cercàvem com podíem treure profit de les esquerdes que s'insinuaven en el règim polític imperant.

En els anys seixanta, com dic, tots aquests factors feren una gran bola que m'atuïa i m'ofegava. Haurien passat debades vint anys intensos de docència i de recerca? Malbarataria un cert renom que, pel que veia, se'm reconeixia per tot arreu? Àdhuc en la meua especialitat em sentia mancat d'iniciativa, només reprenia temes ja tractats per mi mateix, no duïa a terme articles embastats, i aviat em dominà una desgana de preparar comunicacions a congressos i de fer enquestes per a l'atles. Tenint ja pràcticament redactada tota la gramàtica per a l'Editorial Gredos, vaig trigar uns anys a escriure'n els darrers capítols (que vaig haver de trametre per correu d'Amèrica del Nord estant, perquè no havia aconseguit d'enllestir-los abans de marxar). A propòsit, val a dir que aquesta gramàtica la vaig fer perquè Dámaso Alonso me la demanà amb insistència (quan a mi no se m'hauria acudit mai de compondre-la).

Per a desfer la bola, vaig acudir, d'entrada, a la meua ja esmentada curiositat, amb provatures amb l'estructuralisme, sense procurar-me'n els fonaments indispensables. Prescindint del valor que tinguin els meus treballs en aquest terreny, m'hi vaig sentir bastant acompanyat per a remuntar la meua tasca sobre la llengua catalana. La veritat és, però, que ni així no me'n sortia. Tanmateix, la ruta que se m'adverà més propícia per a recobrar antigues actituds d'esperit fou la sociolingüística. Aquí sí que podrien cristallitzar els meus desigs de no abandonar i de recobrar la vida d'universitari fidel a la vocació originària. Vaig fer-me, doncs, sociolingüista, sense saber prou bé on

em ficava: pensava sobretot en els factors que mouen la vida de les llengües (llengües en contacte, l'aprenentatge per part d'immigrants, la cruel disjuntiva entre normalització i substitució, qüestions de llengua i poder, etc.). Aquest camí fou el que més m'ajudà a redreçar-me i que culminà amb la preparació de l'enquesta sobre la llengua dels barcelonins (llançada durant les vacances de Nadal de 1964). És curiós que l'arreplega i la interpretació de dades em recordessin tant les enquestes dialectològiques! Una vegada més, l'enyorat contacte amb les persones! El llibre corresponent aparegué l'any 1969.

El nostre ideal era transformar la universitat, prenent molt en consideració la Universitat Autònoma del Patronat dels anys trenta. Però la institució estava greument malalta i, d'una cosa a l'altra, sempre en concloïem que el gran plantejament era de natura política general. I ja em teniu a mi, que, sense sentir la vocació d'un polític, em commovia d'escoltar uns atractius cants de sirena que volien atraure-m'hi. Sortosament, vaig poder reconduir els meus neguits dins el marc universitari, tot harmonitzant la temptació ocasional d'unes circumstàncies i la dedicació professional d'una vida sencera. El gran parèntesi, que s'havia obert a començos dels anys seixanta, se'm concretava el 1975 en forma d'un claustre universitari, laboriós però esperançador (1976-1977) i un rectorat de vuit anys, no menys laboriós ni menys esperançador (1978-1986), i es tancava amb un llibre sobre la gestió acomplerta a l'*alma mater* barcelonina (1989). El balanç fou una marrada de vint-i-cinc anys en la meua vida docent i de recerca, que pocs anys abans m'hauria semblat inconcebible.

Vint-i-cinc anys. Parlo a persones que entenen molt bé què significa, en la nostra professió, de restar al marge de la vida habitual durant un quart de segle. I més per a qui ja s'havia llançat a simultaniejar (de moment, per curiositat intel·lectual; després, per necessitat psíquica) objectius i mètodes diferents dins el vast terreny de la professió. Perdoneu-me la sinceritat i la inoportunitat de les meves paraules. M'ha semblat, amb tot, que potser us ajudarien a comprendre les giragonses i les llacunes de la meua dialectologia.

6. ENTRE LA GEOLINGÜÍSTICA I LA SOCIOLINGÜÍSTICA

En el període crític de què acabo de parlar, la Sociedad Española de Lingüística m'invità a fer una conferència al seu V Simposi, el tema del qual era «Variedades sociales i espaciales de las lenguas». No cal dir que vaig acceptar sense vacillar: miraria de posar en relació la meua raquítica experiència de l'atles amb els factors sociològics que han afectat llengües i dialectes en el decurs del segle xx i que encara continuen afectant-los avui. El meu text es deia *Nivelación geolingüística y lenguas en contacto*, i fou dit a Madrid el 16 de de-

sembre de 1975 (en versió catalana aparegué el 1985). En rellegir-lo ara, m'ha emocionat de veure com jo hi parlava del «nostre atlas»: el 1975, passats ja deu anys de les meves enquestes, jo m'hi sentia tan lligat... (deixeu-m'ho dir) com lligat m'hi sento encara ara mateix! Quant al seu contingut, jo hi retreia el respecte excessiu que tots havíem tingut envers l'«estat dialectal rebut», fins a considerar-lo intocable, quan de fet aquest estat trontollava per l'acció d'uns agents socials que menaven vers un anivellament geolingüístic, propagat des dels centres de poder. Hi esmentava factors polítics (ja efectius des dels volts de 1930), administratius, culturals, la mateixa Guerra Civil (1936-1939), la transformació socioeconòmica haguda en el decenni 1950-1960. Ara bé, la veritat és que amb la meva conferència madrilenya jo havia descobert el Mediterrani. Sense estar al corrent de la rica bibliografia que anava apareixent, no m'havia adonat que els dialectòlegs de pertot arreu ja havien constatat aquest desplaçament: en els nostres dies la dialectologia és una disciplina que, nascuda com a branca de la lingüística històrica (aspecte que ningú no nega i continua essent conreat com a tal), hom arrenclera ensems entre les anomenades *ciències socials* (llenguatge, sociologia, etnologia, antropologia). I encara, com si fos per a confirmar-m'ho jo mateix, vaig atrevir-me a presentar i glossar aquest desplaçament en una altra conferència, aquesta feta a Oviedo, publicada el 1987. Malgrat tot, m'aconsola de constatar que, a casa nostra, no he restat a la saga dels qui s'han ocupat del passatge de la dialectologia historicista a la dialectologia sociolingüística.

7. ULLADA A UNA POSSIBLE DIALECTOLOGIA DE LA LLENGUA ANTIGA

Abans (núm. 2) he dit que la dialectologia m'havia calat a fons en l'època d'estudiant. Sempre l'he vista com un dels pilars essencials de la meva formació. I això, fins al punt que, en un moment d'eufòria, vaig aventurar-me a teoritzar sobre els conceptes de *llengua* i *dialecte*, com donant lliçons, a qui volgués rebre'n, sobre les funcions que ambdós mots suggereixen.¹⁵ Tornant a la realitat, subratllo, una vegada més, la meva flaca per la dialectologia, tant l'antiga com la moderna. Prou em plauria d'engatjar-me ara en unes quantes consideracions sobre la dialectologia en les etapes de la formació de la llengua. Nogensmenys, avui només n'apuntaré un aspecte. La llengua antiga no està exempta de qüestions que se'ns presenten tan importants com problemàtiques. A quin moment de la història de la llengua podem considerar efectiva

15. Fou publicat a la miscel·lània en homenatge a Eugenio Coseriu (1981). *Vid.* «Bibliografia».

una dialectologia catalana? La resposta a aquesta pregunta és compromesa, per tal com una datació relativament tardana implicaria una greu solució de continuïtat amb la presumpta dialectologia antiga dels segles XI i XII (i del segle XIII i tot), la qual, per més que no manqui de dades, es resisteix a ésser interpretada com desitjaríem. I bé, malgrat les conseqüències negatives que llur posició pot arrossegar, els erudits es resisteixen a admetre que hom pugui parlar de trets dialectals en català abans del segle XV (o, tot al més, de la fi del segle XIV).¹⁶ Segons això, estaríem abocats a donar per bo que un pregon abisme separava la llengua dels orígens (que, contra les aparences, caldria imaginar indivisible i compacta) i la llengua del segle XV (que hauríem de veure com una unitat que tot just aleshores començava de clivellar-se en trets que la fragmentaven).

A parer meu, aquesta interpretació manca de lògica i de justificació. Com és sabut, les llengües romàniques es forjaren a partir del *sermo vulgaris* de cada unitat geogràfica, el qual donà peu a modalitats de parla que adés consonaven adés diferien les unes amb les altres, fins que anaren agrupant-se entorn d'una estructura mínimament unificada i sòlidament recolzada en un centre de poder, que fou la base de la nova llengua. Constituïda aquesta nova llengua, sembla que simples raons de mètode aconsellen de distingir dues èpoques en el seu procés evolutiu: la llengua arcaica (segles XI i XII) i la llengua primitiva (segle XIII). Vegem-ho breument.

a) El català arcaic, malgrat ésser l'única forma de llenguatge parlat en tot el domini, participa exigüament en la comunicació escrita, ja que s'hi troba marginat per l'ús habitual del llatí a tots els nivells. A Catalunya posseïm una riquesa documental bastant abundosa en la llengua culta¹⁷ i, aleshores, les peces en llatí fan com una barrera que atura o frena els possibles testimonis en llengua vulgar, que així moren abans de néixer. De moment, la majoria de les

16. Durant el I Colloqui de Català (Estrasburg, 1968) (*vid.* «Bibliografia»), i no pas perquè hagués estat previst en una ponència, sinó d'una manera marginal (en comentar algú un punt de la conferència de R. Aramon i Serra «Problèmes d'histoire de la langue catalane»), fou plantejada la qüestió del moment a partir del qual hom pot parlar d'una dialectologia catalana. La majoria dels assistents havent-s'hi pronunciat a favor d'una data tardana (el segle XV o, com a màxim, la fi del segle XIV), només jo en vaig dissentir, tot defensant que una sèrie de trets arcaics que pullulen en manuscrits lullians eren ensems mallorquinismes antics (i tot recordant que Francesc de B. Moll —absent del colloqui— compartia amb mi la mateixa opinió). No s'havien escolat encara deu anys, vaig reprendre el tema dels dialectalismes baleàrics en Ramon Llull, en un volum de *Randa* dedicat a Moll (1979) (*Vid.* «Bibliografia»).

17. Penso, com a mostra, en l'estol d'actes de consagració de catedrals i altres esglésies. Així mateix, en els documents, sencers o fragmentaris, publicats o comentats, entre altres, per Pere Pujol, Miret i Sans, Russell-Gebbett, Cebrià Baraut, Philip D. Rasico, Josep Moran. També, encara, en l'impressionant aplec de documents de què consta l'obra *Catalunya carolíngia* (diversos volums, *vid.* «Bibliografia»), per més que moltes de les peces escrites que hi figuren foren redactades fora del naixent domini lingüístic català.

mostres de la llengua incipient que se'n salven són trossos solts, expressats en romanç, però sense que qui escriu en tingui consciència (ho fa perquè ignora el mot llatí escaient o perquè, sense adonar-se'n, se li escapa el mot en vulgar que empraria espontàniament, etc.). Altres fragments escrits ja no amaguen la intenció de fer servir el romanç (amb el fi que siguin entesos per més gent o perquè transcriuen fets dels quals sembla que aixequin acta). A hores d'ara, disposem d'una arplega no desdenyable de mostres de català arcaic (jurídiques, processals, litigioses, successòries, litúrgiques), algunes de les quals ja franquegen de fet la frontera vers el segon període (que anomeno «del català primitiu»). En suma, el català arcaic consta de relíquies que anem engrossint en nombre, però que encara no són allò que haurien d'ésser, i ens reca de comparar l'obscur català dels balbuceigs inicials amb l'estat més documentat del seu paral·lel castellà, que permeté Menéndez Pidal de redactar els *Orígenes del español* (primera edició: 1926).¹⁸ Per raó de greus limitacions (de quantitat, de llocs de provenença, de dates, de temes), encara som lluny de poder fer un tractat congru dels *orígenes* del català. Ja en la feble frontera que separa llengua arcaica i llengua primitiva, fa temps vaig assajar de descobrir particularismes dialectals a l'antic comtat d'Urgell, en un treball que, si aportava dades útils des d'altres angles, reconec que, concernent aquest propòsit, contenia més bones intencions que resultats positius.¹⁹

b) Superada la fase arcaica, la llengua primitiva ja compta amb textos escrits sencers i coherents, expressats en romanç, a consciència que són en romanç, és a dir, de manera volguda. Vistes les seves manifestacions escrites, sembla que no hagi d'ésser difícil de detectar-hi certs trets que, propis d'una comarca, no siguin compartits pels parlars d'altres comarques (i sempre sense sortir dels confins de la llengua total). D'ací que, per exemple, els primers textos de les literatures castellana, francesa i, no cal dir-ho, italiana, no fossin escrits en les encara inexistent llengües comunes respectives, sinó en modalitats dialectals. I, pel que fa al català, què s'esdevé? En català cal tenir presents, si més no, tres circumstàncies que afecten la vida de la llengua novençana i que expliquen per què no la podem comparar amb aquestes tres

18. Menéndez Pidal explica (dins *Orígenes del español*, «Al lector», p. VII-VIII, *vid.* «Bibliografía») que Erik Staaff i ell mateix havien recollit i publicat (entre 1905 i 1915) alguns documents del segle XII, però que, en voler remuntar més amunt en el temps (més amunt de ca. 1170), els barrava el pas el llatí més congruent de les peces escrites. Fou el 1915 que, en intentar d'examinar els documents de Lleó començant per l'extrem oposat, descobrí el «tresor documental» de moltes formes en romanç del segle X, que vers la fi del segle XI iniciaven un descens, fins a esgotar-se en la baixa llatinitat que en els dos primers terços del segle XII els havia repel·lits abans.

19. Conferència feta al IV Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes (Andorra, 1979) (*Vid.* «Bibliografía»).

altres llengües i literatures. *a)* De primer, el català primitiu era (com ho és encara avui el català modern) una llengua de demografia modesta, en relació amb les tres esmentades, de manera que seria il·lusori d'esperar-ne textos en un nombre desproporcionadament elevat. *b)* En segon lloc, pel que fa a la poesia, els poetes catalans s'incorporaven al món de la literatura trobadoresca i, en conseqüència, el gènere poètic autòcton també reduïa considerablement les possibilitats d'una altra comparació (llevat de l'èpica de les prosificacions i la incerta lírica popular). *c)* Per fi, Ramon Llull, amb la seva personalitat i amb la difusió de la seva obra, fou l'aglutinador d'unes maneres d'escriure que ja prenunciaven la modalitat superficial unificada de la llengua,²⁰ amb la qual, sense trigar, operaria la Cancelleria reial.²¹

I bé, aclarit així el panorama, en l'endemig haurem de tornar a examinar, ara amb ulleres de dialectòleg, altres textos de data coneguda o versemblant i de localització provada o intuïble, que ens permetin d'acostar-nos a una dialectologia històrica més o menys entelada, però d'existència raonable. S'entén: textos literaris o d'altra índole. D'antuvi, la mostra més preciosa que en podem esmentar és prou coneguda: la *Crònica* de Desclot (segle XIII), a trenc d'alba de la llengua comuna. Aquest text, estudiat a fons per Miquel Coll i Alentorn,²² seria un espècimen de la llengua catalana en la seva particularitat del nord-est del domini lingüístic (entre el Rosselló i l'Empordà) i se'ns mostraria com una entitat dialectal consistent. I encara, segons el mateix Coll, el grau de dialectalització del text de Desclot ja seria minorat en part per l'influx de la Cancelleria, que devia fer-se sentir de bona hora damunt la gent que escrivia. Amb aquest text (i espero que abans de gaire ja no ho direm d'aquest tot sol), la llengua obria el camí vers una llengua literària estàndard, que aviat ocultaria una dialectologia diversificada latent. No haurem d'acceptar, doncs, que no és imprecident de parlar de dialectologia catalana abans del segle XV?

Mirem de recapitular. En principi, fa de mal acceptar que la dialectologia que apareix al segle XV no tingui res a veure amb els parlars que es troben en

20. I tot això, sense excloure que la prosa dels manuscrits lullians es fes ressò de certs dialectalismes mallorquins. Cf. ací, nota 16.

21. De bona hora (si més no, ja l'any 1943), Joan Coromines havia cridat l'atenció sobre el fet que el català a l'edat mitjana era la llengua més unificada de la Romània. En el decurs d'uns tres-cents anys, aquesta llengua presenta un llenguatge euable, pràcticament sense variants dialectals. «Impera pertot arreu un idioma idèntic: el llenguatge de la cancelleria reial. [...]. Però qui ha estudiat històricament la dialectologia catalana s'ha hagut de convèncer que, sota aquella *koiné* literària i administrativa [...], havia d'amagar-se una llengua viva més variada, encara que ho fos menys que d'altres». Cf. el seu treball «Les *Vides de sants* rosselloneses del ms. 44 de París» (*vid.* «Bibliografia»).

22. Bernat DESCLOT, *Crònica*, a cura de Miquel Coll i Alentorn, vol. I, Barcelona, Ed. Barcino, 1949 (Els Nostres Clàssics, col·l. A; 62), «Introducció», p. 107-115, especialment 113-114.

procés de maduració en els segles XI i XII (llengua arcaica) i que, d'una manera o altra, devien prefigurar la llengua ja més endreçada dels textos que gaudien de versions manuscrites congruents al segle XIII (llengua primitiva). Que aquells parlars se'ns presentin confusos i borrosos és un defecte d'informació, no de visió històrica.

Fa temps que em preocupa aquesta qüestió. Sempre m'he dit que l'evolució de la llengua ha de mesurar-se per les vies de la dialectologia. A propòsit, voldria fer-vos saber que ara estic treballant en aquesta dimensió, i d'una manera més precisa, en el tractament català de la vocal *e* tancada del llatí vulgar (*e* llarga i *i* breu del clàssic) en posició tònica. Sembla que les transcripcions de noms de lloc fetes als volts del segle XI ens menen a creure que, fa mil anys, la *e* ja s'hauria bifurcat en les dues solucions dialectals posteriors i modernes, ço és: la *e* es mantenia com a tal a les terres que avui són de català occidental, però ja s'hauria tornat vocal neutra allí on ara es parla català oriental. Reconec que la lectura dels documents no és fàcil, que planteja no pocs dubtes a l'hora d'interpretar-los i que sempre hem de parlar a reserva de noves lectures. Malgrat que dispo de d'un cert nombre d'ocurrències referides a topònims que contenen la dita *e* tancada, avui em limitaré a presentar-ne dues o tres mostres, una del futur domini del català occidental i un parell del que un dia seria territori del català oriental. Així ens estalviem disquisicions sobre la idoneïtat dels exemples, que no escaurien en aquesta sessió. Tanmateix, no pareix massa aventurat d'inferir-ne que la dita *e* llatina: *a*) sempre es conserva com a *e*, en els noms de parròquies de l'Alt Urgell (si més no, fins ara no he trobat cap grafia que ho desmenteixi); exemple: la *e* de la forma arcaica *Castrum Fontaneti* (any 1040) continua essent *e* tancada avui en el topònim *Fontanet*, del municipi de Cabó (Alt Urgell);²³ en canvi, *b*) la mateixa *e*, la trobem representada sia per *e*, sia per *a*, sia per *o*, en els noms de parròquies del bisbat de Vic (la qual cosa indica com vacil·laven els qui escrivien, quan es trobaven davant el so *schwa*, que ningú no sabia identificar amb cap vocal reconeguda); un parell d'exemples: el nom actual *Espinelves* (municipi d'Osona) era escrit *Spinalves* l'any 1186;²⁴ el nom modern *Argençola* (municipi de l'Anoia, que era —i és— del bisbat de Vic i que fou repoblat el 1012) figurava escrit adés *Argincela*, adés *Argenzola*, a les llistes de parròquies del segle XII.²⁵ Els temp-

23. *Catalunya Romànica*, vol. VI, «Alt Urgell. Andorra», Barcelona, 1992, p. 46-47.

24. *Catalunya Romànica*, vol. II, «Osona, 1», Barcelona, 1984, p. 190.

25. *Catalunya Romànica*, vol. II, «Osona, 1», Barcelona, 1984. Em refereixo a tres llistes de parròquies del bisbat de Vic, dues de les quals, pertanyents a l'Arxiparc Diocesà vigatà, són datades entre 1026 i 1050 l'una, i anterior a 1154 l'altra, respectivament; la tercera, de l'Arxiparc de la Corona d'Aragó, és així mateix del segle XII. Aquestes llistes són presentades a les p. 72-76 en tres columnes paral·leles, que permeten de comparar horitzontalment les variants gràfiques d'un mateix topònim.

teigs que tinc en curs aparenten obrir-nos un camp que caldrà explorar a fons. Com sabem, la vocal neutra tònica fou, durant llarg temps, la pronunciació pròpia de tot el català oriental (i, arribat el moment, fou duta a les Illes, on perviu encara avui), però un dia seria transformada en *e* oberta en català central. En tot cas, ja en sentireu a parlar. I prepareu-vos, perquè jo tinc l'especial gràcia d'encendre polèmiques a tot arreu on em fico.

Per ara, la meua excursió pels dialectes antics s'acaba amb aquestes insinuacions. Simplement per prendre alè i... tornar-hi.

8. ELS DIALECTES I LA LLENGUA ESTÀNDARD

Arribat al darrer paràgraf de la meua exposició, m'adono que en serà l'única part que s'adiu amb el dissenyi de la sessió d'avui (que s'orienta vers el futur), però que al mateix temps serà una part que motivarà reserves serioses entre els qui m'escolteu. Ho lamento profundament, però no puc deixar de parlar-ne amb la sinceritat amb què sempre he expressat les meves opinions. D'altra banda, el que diré respon a una preocupació meua que esdevé més intensa quan penso que no sembla tenir una solució que satisfaci del tot. Xoquem, una vegada més, amb les amargues seqüeles de la nostra dura història com a collectivitat, la qual fa cinc segles que veié truncada o desviada la seva unitat i, amb ella, la seva comuna progressió vital.

Anem al gra. A parer meu, tant a la llengua com a la lingüística catalana, els dialectes hi pesen més del que objectivament hom podria esperar. Per comprendre el que vull dir, n'hi haurà prou d'obrir qualsevol publicació de caràcter general (una enciclopèdia, un atlas geogràfic, pòsters de presentació del país, guies de turisme, etc.), per exemple, de França, Espanya o Itàlia. Els efectes que tots tres estats elaboren i difonen amb aquests objectius contenen muntanyes, planes i rius; regions, províncies i ciutats; ferrocarrils, carreteres i aeroports, i altres indicacions útils i necessàries. En cap d'ells no s'hi indiquen límits lingüístics ni dialectals. No ho fan els mapes de la França gelosa de la seva llengua d'ús obligatori arreu del país. No ho fan els mapes d'Espanya, en els quals no sorprendria de veure-hi indicats les llengües reconegudes (i alguns parlars, com l'andalús i altres); el cas és, emperò, que no s'hi troben. Ni ho fan tampoc els mapes d'Itàlia, malgrat tractar-se d'una terra que conserva una rellevant vitalitat dialectal. Parlo, ho torno a dir, de mapes generals o de fulls de reclam turístic, etc. Agafeu, però, una geografia general o mapes solts de Catalunya o dels Països Catalans, o pòsters de presentació o difusió del territori. Sovint hi veureu la ratlla que, del Pirineu al Camp de Tarragona, separa el català occidental i el català oriental, continuada per una línia de punts sobre el mar, perquè el lector no s'oblidi que les

Illes van amb el català oriental. En el cas d'un mapa, no és rar que també hi figurin els noms dels dialectes i parlars més característics. És cert que un mapa no es perdrà mai per un excés d'informació, però no és menys cert que la geografia dialectal hi passa al davant d'altres criteris (forestals, agrícoles, sanitaris, escolars, econòmics, comercials, etc.), que també hi farien un bon servei. No em pronuncio sobre aquest tema; simplement faig una constatació: l'home del carrer de casa nostra està bastant preparat en matèria de dialectologia.

Sí, una constatació. Més, encara: tots sabem molt bé per què existeix aquesta necessitat de subratllar els components geografolingüístics de la llengua. Poderoses i perllongades raons històriques ho abonen. Tots les coneixem, cosa que ara ens estalvia de parar-nos-hi. És curiós de constatar la contradicció en què caiem tots plegats: d'una banda, ens omplim la boca que la nostra llengua és de les més unitàries de la Romània, però, de l'altra, ens morim de ganes de presentar-la fragmentada en dialectes. I això, atès que estem desposseïts de la condició de llengua d'estat, ens perjudica qui-sap-lo, tant davant la societat com en el mateix món professional dels romanistes (bé que aquests, malgrat tot, generalment no deixin de prendre'ns en consideració).

Els dialectes no sols predominen en la vida de la llengua. També predominen en la mateixa lingüística catalana. Quan aquesta quedà establerta amb pretensions d'un nivell científic primmirat, el seu portaveu fou el *Butlletí de Dialectologia Catalana* (1913). Cal recordar que, a començos del segle xx, el fet d'intitular una revista de lingüística amb el nom de *dialectologia* era un senyal que els qui la feien estaven al corrent de la ciència del moment. Pocs anys abans, Bernhard Schädell havia creat l'anomenada Société de Dialectologie Romane, que publicava, és clar, la *Revue de Dialectologie Romane*. Aquesta tendència es feia ressò del paper que els dialectòlegs havien tingut en la famosa polèmica sobre les «lleis fonètiques» (*die Lautgesetze*). Tan important era la dialectologia, que pràcticament monopolitzava, amb la gramàtica històrica, els estudis de lingüística i, per tant, no hi havia altres escoles o mètodes que compensessin el seu paper abassegador, o, si hi eren, tenien un predicament minso entre els romanistes. No oblidem que el llibre crucial de Saussure aparegué el 1916 i que trigà llargues anyades a ésser rebut entre bon nombre d'historicistes, que es resistien a acceptar-lo. Se'n desprèn que, durant un bon quart de segle, la lingüística catalana es desenvolupà especialment des d'un angle evolutiu.

Si tenim en compte, doncs, el clima científic historicista que imperava en els estudis sobre el llenguatge, són molt de lloar l'actitud i la reforma de Pompeu Fabra. Si calia endegar la llengua moderna, lògicament s'havia de partir d'aquesta llengua moderna, perquè la reforma hi fos coherent. Fabra, que prou havia mostrat la seva capacitat per a treballar en el vessant històric de la

llengua, tan bon punt prengué consciència del paper que li corresponia de jugar en la restauració del català, no dubtà: partiria de la descripció de la llengua moderna, prèvia la neteja de castellanismes i vicis que l'enlletgien (i només recorreria subsidiàriament a la llengua clàssica i a l'etimologia per resoldre certs punts de gramàtica i sobretot per fixar l'ortografia). La gramàtica de 1912 n'és una prova manifesta. Tanmateix, aviat entrà en joc una circumstància concreta: el barcelonisme. I amb aquesta menció faig referència a dos elements que, certament diferents, conflüen en l'obra fabriana. *a*) Primerament, la història cultural moderna, de la Renaixença ençà, havia girat sobretot entorn de Barcelona (on indefectiblement atenyien els màxims l'ús de la llengua, la presència activa d'escriptors, l'adhesió dels parlants, l'eufòria de la normalització, la politització del moviment cultural, les edicions de llibres i revistes, etc., i on no debades Alcover havia decidit de celebrar el Congrés de 1906). *b*) En segon lloc, Pompeu Fabra, per un costat, coneixia i vivia aquest clima cultural, i per l'altre, tenia una formació que li impedia de veure'n com calia la projecció fora del Principat i d'informar-se a fons sobre les particularitats dialectals. Les seves mateixes relacions personals (amb els poetes de l'escola mallorquina i amb els valencianistes observants), no desplegades d'igual a igual, no l'ajudaven a conèixer la llengua sense certs desequilibris d'informacions geografolingüístiques.

Malgrat tot, és indiscutible que Pompeu Fabra prengué en consideració aquesta llengua total d'una manera global, com es fa palès en l'ortografia (1913), en la gramàtica (1918) i en el diccionari (1932); però una anàlisi acurada de tota l'obra fabriana enxiqueix els percentatges dels trets idiomàtics que no són propis del català central. No oblidem, d'altra banda, que fins a 1936, els neguits per una estandardització efectiva, que no mancaven enlloc, no tenien pertot la mateixa vigoria. Fou durant l'ombrívola època del franquisme (amb la seva política destructora), i sobretot després (a l'hora del recobriment), que es reforçaren els contactes d'un cap a l'altre del domini lingüístic, cosa que posà de manifest les deficiències de la normativa vigent i la necessitat de posar-hi remei. Confesso que els barcelonins sovint han fet ús d'una mena de superioritat que més aviat ha complicat les coses. I em cito jo mateix. Penso en una reunió de la Comissió Interdiocesana de Textos Litúrgics que establia les formes catalanes de l'ordre de la missa, seguint les instruccions del Concili Vaticà II (Constitució de Litúrgia de 1963). Per a la versió de *Kyrie eleison*, jo, tot recordant la traducció que habitualment es feia servir a Barcelona, vaig proposar *Senyor, tingueu pietat*. Francesc de B. Moll, que també era de la Comissió, contraproposà *Senyor, teniu pietat* (que seria la versió més adient a les Illes). No ens posàrem d'acord i així foren aprovades dues versions diferents per a la mateixa llengua (l'una per a Catalunya, l'altra per a les Illes). Més tard, vaig comprendre que, atès que de fet encetà-

vem allò que prest es convertiria en tradició, jo hauria pogut acceptar la proposta de Moll (car en català del Principat també diem, per exemple: *teniu això!*). Però ja no hi vaig ésser a temps. (Per cert, lamento de no recordar si o com la versió valenciana hi fou implicada; Sanchis Guarner pertanyia també a la dita Comissió.)

Els treballs de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans en els darrers anys mostren les ganes d'ampliar el patrimoni lingüístic total amb aportacions provinents de totes les terres de la llengua. El *Diccionari* (1995), ultra fer desaparèixer les marques dialectals dels mots d'àmbit parcial (justament amb l'objectiu que tots ells siguin tinguts per generals), incrementà considerablement el nombre de paraules provinents del País Valencià, les Illes Balears, el català nord-occidental i també el Rosselló. No cal dir que aquesta posició, que és mantinguda ara que hom en prepara la segona edició, ha obtingut un encomi general.

La mateixa política ha estat observada respecte a les parts restants de la normativa, és a dir: la fonètica, l'ortografia i la gramàtica. Només cal recordar l'àmplia acceptació que han tingut els fascicles sobre l'estàndard oral de la llengua, d'una manera especial entre professionals dels mitjans de comunicació i de camps afins. Jo formo part de la Comissió del Català Estàndard i puc donar testimoni del nostre afany per prestar un servei que ablanís formes encarcerades i massa canòniques. La nova gramàtica de l'Institut, en curs d'elaboració, es fa així mateix eco del desig col·lectiu que hi siguin recollides particularitats regionals de la llengua.

Ara bé, aquí sí que haig de comunicar-vos la meua circumspecció. Quant al diccionari, benvinguts hi siguin els mots que enriqueiran el cabal lexicogràfic de la llengua. Pel que fa a l'estàndard oral, tampoc no hi tinc res a dir, per tal com l'oralitat implica una certa laxitud en l'ús de la llengua, una laxitud que retrobarem en aspectes de la gramàtica referits als nivells familiar o col·loquial. En canvi, tinc dubtes greus sobre l'obertura de la morfologia a trets que afecten l'estructura de la llengua, sempre reconeguda formalment com a única. A la Secció Filològica de l'Institut he viscut escenes que costen d'entendre. En una ocasió, una discussió sobre els temps verbals en valencià, que podrien convertir certes mostres de variació (històriques, diatòpiques, diastràtiques) en un quadre polimòrfic desconcertant en una normativa. En una altra, algú es demanava si caldria admetre-hi les formes del subjuntiu nord-occidental, totes amb drets (d'antiguitat o de localisme). En el català central, l'anarquia amb què els usuaris de la llengua malmeten les formes de la segona conjugació o l'ús dels temps en les oracions subordinades. Tot caldria regular-ho segons patrons fornits per escriptors de prestigi.

En un altre pla, ja estem acostumats als quatre morfs (-o, [-u], -e, zero) de la primera persona del present d'indicatiu. S'ha dit que Pompeu Fabra havia

pensat ben de debò a reduir-los tots a la solució baleàrica, però que s'espantà amb els grups consonàntics finals. Hi estem acostumats; però, en quina llengua de cultura es repeteix un cas semblant? Nosaltres sabem molt bé per què sofrim aquesta casuística i per què, com deia abans, la dialectologia pesa tant en la nostra llengua. Dins nostre, la unitat psicolingüística de la llengua total s'imposa a la diversitat geolingüística de les parts, puix que preferim aquella a aquesta. Però, i de fora estant, com es veu la variació convertida en regles gramaticals? I això, quan som gent que cita sens parar els grans dialectes de la llengua, i aquesta manca del suport d'una sobirania d'estat... Segurament exagero. Això no obstant, en el temps de la informàtica i de les noves tecnologies, podem anar pel món amb una normativa consistent i ensem clivellada? Els noms dels nombres de 1 a 20 presenten uns quants casos de variació, que ja no comentaré. Quan la llengua catalana es troba amenaçada pels quatre costats i no sabem si ens en sortirem o, si ens en sortim, a canvi de què serà, nosaltres, impertèrrits, anem entretenint-nos amb el català oriental i el català occidental. No podria passar que un dia ens veiéssim afrontats al dilema cruel de salvar els dialectes o salvar la llengua?

Ara bé, deixem cabòries torbadores i perspectives negres, i mirem d'ordenar idees i d'imaginar unes vies de solució. Ho faré breument.²⁶ Per un costat, crec que la dialectologia i els dialectes no tenen, a casa nostra, el perill de desaparèixer, a diferència d'allò que ja assola les altres llengües romàniques o s'hi consumarà abans de gaire. Sí que es perdran, d'una manera ineluctable, formes i mots de la catalana, presoners, com som tots, del progrés i de la tècnica. Tanmateix, no oblidem que la nostra dialectologia avui es cotitza a l'alça: els grans fautors en són el *Diccionari català-valencià-balear* d'Alcover i Moll, que darrerament ha guanyat molts punts i ha estat revalorat científicament, i l'*Atlas lingüístic del domini català* de Joan Veny i Lídia Pons, del qual jo, després de concebre'l i de llançar-lo, vaig convertir-me en un modest escolanet poc complidor, i que en pocs mesos ha adquirit l'excel·lent prestigi que ja es mereixia. Afegiu-hi les magnífiques tesis doctorals que van sorgint i la incessant bibliografia que estudia temes concrets. La dialectologia està salvada.

Per l'altre costat, el català estàndard té moltes possibilitats de tirar endavant. Ací voldria cridar l'atenció dels presents sobre l'encertada definició de *estàndard* que dona el *Diccionari de la llengua catalana* (1995) de l'Institut d'Estudis Catalans, *s. v.* Fa així: «Varietat lingüística que, per un procés es-

26. (Confesso ingènuament i sincerament que en aquest moment voldria no ésser barceloní.) Estic convençut que, feta l'abstracció de condicions personals, en la hipòtesi que acabo d'imaginar, si jo fos valencià o illenc, m'expressaria en els mateixos termes en què m'expresso en això que segueix.

pontani o dirigit, ha assolit un alt grau d'anivellament, de codificació, de confluència i d'acceptació en què es tendeix a eliminar al màxim les diferències dialectals i que utilitzen normalment, en els diversos registres i nivells, els membres d'una comunitat». Interpretant la definició, jo veuria bé que l'Institut continuï la seva política lexicogràfica i la seva proposta per a un estàndard oral, sense modificar-ne res. En aquest terreny no hi ha d'haver cap col·lisió entre llengua estàndard i parlars dialectals. Ara, pel que fa a l'estructura morfològica, la meua opinió personal (i recalco l'adjectiu de *personal*) es dividiria proposant tres menes d'actuació, que serien les següents. *a*) Confirmar els aspectes de la gramàtica que cal tenir per irreversibles (com l'esmentada desinència verbal de la primera persona del present, que probablement mai no s'haurà de rectificar ni matisar —i els forasters, que ho aprenguin—). *b*) Orientar la labor d'estandardització en dos nivells de llengua: l'un, més elevat, que seria reservat a les solucions unificades al màxim possible, amb la previsió d'anar-hi arribant per etapes no precipitades; l'altre, més obert a una situació com la que ja recull la gramàtica vigent). *c*) Procurar que, en tots els canvis que hom jutgi convenient d'introduir, les solucions adoptades no vinguin només d'una part dels dialectes o parlars en qüestió, sinó ara de l'un ara de l'altre, per raons històriques, culturals o d'altra mena, que també serien esmentades. Aquest procediment (o qualsevol altre de semblant) permetria d'anar unificant la normativa, sense enterrar solucions que mereixen de sobreviure.

Potser així aconseguiríem (i ara parafrasejo la definició transcrita del DIEC) que, per un *procés* amablement *dirigit*, la modalitat estàndard que propugno assolís la *confluència* i l'*acceptació* dels catalanoparlants, que així *tendrien a eliminar al màxim possible les diferències dialectals* en els registres i nivells més elevats de la llengua. En dos mots: potser així salvaríem la llengua i els dialectes.

9. ACABAMENT

Ací arriba a terme la meua dissertació. M'adono que, per una banda, hi manquen dades que l'arrodonirien i, per l'altra, que n'hi ha que fóra millor que no hi fossin. Excuseu-me. Potser sí que es pot parlar, sempre amb sordina, d'una modesta aportació meua a la dialectologia. En tot cas, no sóc jo qui ho ha d'avaluar. En canvi, sí que puc fer una afirmació franca i sincera: la dialectologia ha marcat, amb una finor notòria i indeleble, la meua vida professional i humana. És aquesta empremta la que m'ha dut ací i la que us hi ha dut a vosaltres. Gràcies de tot cor per haver-vos-hi sentit cridats i per haver-hi vingut.

BIBLIOGRAFIA CONSULTADA, ALLUDIDA O RELACIONADA

1) *De l'autor*

- «Algunas notas sobre la lengua de Juan Fernández de Heredia». RFE, vol. XXVIII (1944), p. 177-189. Reproduït a *Archivo de Filología Aragonesa*, vol. LII-LIII, Saragossa, 1996-1997, «Relecciones», p. 257-266.
- Los complementos pronominalo-adverbiales derivados de ibi e inde en la Península Ibérica*. Madrid, 1947.
- Contribución al vocabulario aragonés moderno*. Saragossa, 1948.
- «Sobre morfología dialectal aragonesa», BRABLB, vol. XX (1947), p. 57-123.
- El habla del Valle de Bielsa (Pirineo Aragonés)*. Barcelona, 1950.
- «Sobre metodología de la encuesta dialectal». Comunicació al I Congrés d'Estudis Pirinencs (Sant Sebastià, 1950). Actes publicades a Saragossa el 1952, 32 p.
- «Sobre unos nombres de plantas en aragonés (A propósito de un reciente libro de J. Séguy)», a *Via Domitia*, vol. I. Tolosa de Llenguadoc, 1954, p. 31-40.
- «Alcalde. Difusión de un arabismo en catalán», a *Homenaje a Millàs-Vallcrosa*. Vol. I. Barcelona, 1954, p. 67-82.
- «Sobre los extranjerismos léxicos en el aragonés de Juan Fernández de Heredia», a *Homenaje a Fritz Krüger*. Vol. II. Mendoza, 1954, p. 193-197.
- «Precisiones sobre las concordancias léxicas entre gascón y catalán». Comunicació al II Congrés d'Estudis Pirinencs (Luchon-Pau, 1954). Actes publicades el 1956 (Tolosa de Llenguadoc), p. 23-40.
- «Tres notas de sintaxis medieval aragonesa», a *Weltoffene Romanistik. Festschrift Alwin Kuhn zum 60. Geburtstag*. Innsbruck, 1963, p. 325-332.
- La llengua dels barcelonins: Resultats d'una enquesta sociològico-lingüística*. Vol I: *L'enquesta. La llengua i els seus condicionaments*. Barcelona, 1969.
- «Nivelación geolingüística y lenguas en contacto», *Revista Española de Lingüística*, any 6 (1976), p. 269-300. Versió catalana a *Llengua i poder: Textos de sociolingüística catalana*. Barcelona, 1986, p. 217-249.
- «Sobre el procés d'anivellament del vocabulari rural català. Presentació i comentari d'un cas concret», a *Hommage à Jean Séguy*. Vol. I. Tolosa de Llenguadoc, 1978, p. 99-120.
- «Fronteres dialectals i fronteres comarcals», a *Festschrift Kurt Baldinger zum 60. Geburtstag 17. November 1979*. Vol. II. Tübingen, 1979, p. 687-699. Reproduït a *Ilerda [Lleida]*, núm. XLII (1981), p. 281-293. També a *La llengua catalana: un procés multiseccular*. Sant Cugat del Vallès, 1988, p. 37-42.
- «Dialectalismes baleàrics en Ramon Llull? Una qüestió de mètode», *Randa*, núm. 9 (1979); *Homenatge a Francesc de B. Moll*, p. 31-49. Reproduït a *La llengua catalana*, op. cit., p.59-69.
- «L'Alt Urgell i el català occidental naixent». Conferència al V Col·loqui de Català (Andorra, 1979). Actes publicades el 1980, p. 349-377. Reproduït a *La llengua catalana*, op. cit., p. 18-29.
- «Entorn dels conceptes de 'llengua' i 'dialecte' aplicats sobretot al català», a *Logos Se-*

- mantikos. Studia ling. In honorem Eugenio Coseriu (1921-1981)*. Vol. V. Madrid; Berlín, 1981, p. 19-25. Reproduït a *La llengua catalana, op. cit.*, p. 48-51.
- «De la dialectologia historicista a la dialectologia sociolingüística», *Lletres Asturianes: Boletín Oficial de l'Academia de la llengua asturiana*, núm. 26 [Pricipat d'Astúries] (1987), p. 7-21.
- «Lengua, dialectes i trets lingüístics i dialectals», a *Romania Ingeniosa. Festschrift für Prof. Dr. Gerold Hilty zum 60. Geburtstag*. Berna, 1987, p. 287-294.
- «La llengua catalana mil anys ha. Dues fronteres que no separen», a *Catalunya. De l'any 1000 a l'any 2000* [per diversos autors]. Barcelona, 1989, p. 11-23.

2) *Altres publicacions citades, alludides o relacionades*

- ALF = *Atlas linguistique de la France*, par Jules Gilliéron. Consta de vuit volums, publicats a París entre 1902 i 1912.
- ALC = *Atlas lingüístic de Catalunya*, per Antoni Griera: vol. I a IV, Barcelona, 1923-1926; vol. V (incomplet), s. a.; vol. VI a VIII, Sant Cugat del Vallès, 1962-1964.
- «Atlas Linguistique du Domaine Catalan. I: Orientation méthodologique», per A. M. BADIA I MARGARIT i Germà COLÓN, *Orbis*, núm. I [Lovaina] (1952), p. 403-409.
- «L'Atlas Lingüístic del Domini Català», per A. M. BADIA I MARGARIT i Germà COLÓN. Comunicació al VII Congrés Internacional de Lingüística Romànica (Barcelona, 1953), Actes publicades el 1955, vol. II, p. 655-660.
- «Atlas Lingüístic del Domini Català. Estado de los trabajos. Aspectos metodológicos», per A. M. BADIA I MARGARIT, Germà COLÓN, Manuel COMPANYYS i Joan VENY. Comunicació al IX Congrés Internacional de Lingüística Romànica (Lisboa, 1959). Actes publicades el 1962, vol. III, p. 43-49.
- Atlas lingüístic del domini català. Qüestionari*, per A. M. BADIA I MARGARIT i Joan VENY. Barcelona, 1965, 98 p. Segona edició, ampliada i reelaborada, per A. M. BADIA I MARGARIT, Joan VENY i Lídia PONS I GRIERA. Barcelona, 1993. 249 p.
- ALDC = *Atlas lingüístic del domini català*, per Joan VENY i Lídia PONS I GRIERA. Vol. I: *Introducció. 1: El cos humà. Malalties*. Barcelona: IEC, 2001.
- BARNILS, Pere. *Die Mundart von Alacant*. Halle; Barcelona, 1913.
- BDC = *Bulletí de Dialectologia Catalana* [Barcelona].
- BDLC = *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana* [Palma de Mallorca].
- BRABLB = *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras* [Barcelona].
- Catalunya carolíngia* = Magna obra, concebuda, fundada i iniciada per Ramon d'Abadal i de Vinyals, avui dirigida per Josep. M. FONT I RIUS i Anscari M. MUNDÓ i patrocinada i publicada per l'Institut d'Estudis Catalans. En curs de preparació i de publicació. Fins avui n'han aparegut cinc volums.
- COROMINES, Joan. *El parlar de Cardós i Vall Ferrera*, a BDC, vol. XXIII (1935), p. 241-331.
- «Les *Vides de sants* rosselloneses del ms. 44 de París», a *Lleures i converses d'un filòleg*, Barcelona, 1971, p. 276-277. Aquest article havia estat publicat abans en castellà als *Anales del Instituto de Lingüística* de la Universidad Nacional de Cuyo, vol. III, Mendoza (Argentina), 1943, p. 126-211.
- DIEC = INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. *Diccionari de la llengua catalana*. Barcelona; Palma de Mallorca; València, 1995.

- GILLIÉRON, Jules. *Généalogie des mots qui désignent l'abeille*. París, 1913.
 — *Pathologie et thérapeutique verbales*. París, 1915.
 — *La faillite de l'étymologie phonétique*. París, 1919.
- GRIERA, Antoni. *La frontera catalano-aragonesa*. Barcelona, 1914.
 — *Contribució a una dialectologia catalana*. Barcelona, 1921. Edició conjunta dels articles que, sobre els grans dialectes de la llengua («El dialecte balearic», «El català oriental», «El català occidental», «El valencià» i «El rossellonès»), l'autor publicà al BDC entre els volums V (1917) i IX (1921).
- IEC = Institut d'Estudis Catalans. Barcelona.
- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. *Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana, I: Fonètica*. Barcelona, 1990; *II: Morfologia*, Barcelona, 1992. D'ambdós fascicles han estat fetes diverses reimpressions.
- La Linguistique Catalane. Colloque international... Université de Strasbourg (23-27 avril, 1968)*. Edició a cura d'A. M. BADIA i MARGARIT i Georges STRAKA. París, 1973.
- MENÉNDEZ PIDAL, Ramón. *Manual de gramática histórica española*. 6a ed. Madrid, 1942. [1a ed., 1904]
 — *Orígenes del español. Estado lingüístico de la Península Ibérica hasta el siglo XI*. 3a ed. Madrid, 1950. [1a ed., 1926]
- MOTT, Brian. *El habla de Gistaín*. Osca, 1989. El pròleg hi ocupa les p. 11-13.
- RFE = *Revista de Filología Española* [Madrid].
- SÁNCHEZ SEVILLA, Pedro. *El habla de Céspedes de Tormes*. Madrid, 1928.
- ZAMORA VICENTE, Alonso. *El habla de Mérida y sus cercanías*. Madrid, 1943.